

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОВЕДІНКОВОГО КОМПОНЕНТА ТОЛЕРАНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ

Ольга ШАЮК

Copyright © 2013

Постановка проблеми. Новітні глобалізаційні та інтеграційні процеси сьогодення все більш уважливають усвідомлення кожною людиною перспектив власного розвитку, життєвої самореалізації, професійного самовизначення і побудови у зв'язку з цим індивідуальної життєвої стратегії. Розуміння нею значущості постійної особистісної трансформації в нестабільному світі, орієнтація на ефективне виконання репертуару соціальних ролей у життєдіяльності спрямовують її індивідуальне буття на вміння адекватно і динамічно контактувати із природним середовищем, навколишніми, із собою.

Сьогодні неможливо підготувати кваліфікованого фахівця, не навчивши його продуктивно взаємодіяти з урахуванням специфіки майбутньої професійної діяльності. Крім того, він має володіти вміннями, нормами і навичками ефективної співпраці з іншими членами трудового колективу. Відсутність останніх перешкоджає як професійному, так і особистісному зростанню дорослої особистості. Не дивно, що в ієрархії критеріїв професіоналізму сучасного фахівця все більшого значення набувають гуманістично спрямовані компетенції, серед яких пріоритетними є здатність до толерантної поведінки, готовність взаємодіяти і йти на компроміси та домовлятися.

У 2005–13 роках нами проведено низку теоретичних і прикладних пошукувань на предмет з'ясування психологічних особливостей покомпонентного формування професійної толерантності студентів сучасного економічного ВНЗ як інтегральної психологічної риси їхньої особистості [див. 4]. Саме ці напрацювання лягли в основу створення проф. Фурманом А.В. комплексного наукового проекту під назвою “Генеза толерантності: витоки, реалії та перспективи українотворення”

[див. 1]. Наразі деталізуємо специфіку становлення когнітивного складника толерантності студентства як окремої вікової категорії.

Мета статті: на основі аналізу експериментальних даних визначити психологічні особливості формування конативного компонента толерантності у студентів-економістів.

Виклад основного матеріалу. Для підтвердження результатів теоретичного вивчення проблеми толерантності виникла потреба у проведенні емпіричного дослідження особливостей її формування у майбутніх економістів. Відтак, на підставі результатів констатувального експерименту [див. 4], нами визначено чотири групи експериментальних умов такого формування у процесі їхньої професійної підготовки (комплексні психодіагностичні зрізи, тренінг розвитку толерантності, навчально-рольові ігри, кредитно-модульна система) і його програмну схему, котра: а) реалізує класичні умови експериментування щодо виокремлення незалежної і залежної змінних; б) дає часову розгортку експериментальних нововведень від вересня 2009 до липня 2010 р.; в) визначає етапи формування психологічного впливу, що охоплює дев'ятимісячний термін цілеспрямованих емпіричних актів і дій, зорієнтованих на системоутворення толерантності як інтегральної особистісної риси студентів-економістів. У зв'язку з цим на базі Тернопільського національного економічного університету упродовж 2009–10 років нами проведено психологічний формувальний експеримент, у якому взяло участь 45 студентів 1-го, 3-го, 5-го курсів, з яких було створено три експериментальні групи – по 15 осіб у кожній.

Відповідно до мети, об'єкта і предмета дослідження, після впровадження чотирьох груп експериментальних умов спрямованого

формування толерантності у студентів-економістів, нами зреалізована *програма завершальних психодіагностичних зрізів* у травні-червні 2010 року в ТНЕУ. Всі методики обстеження залишалися ті самі, що й на початковому етапі проведення контрольних психологічних вимірів [див. 2; 3; 4]. Тому висвітливо власне психологічні особливості та розвиткову ефективність формувального впливу вищеописаних експериментальних умов на становлення поведінкового компонента професійної толерантності майбутніх економістів.

Експериментальні нововведення [див. 4], як слідує із нижче поданих даних, якісно вплинули на рівень розвитку конативного компонента толерантності студентів. Графіки, побудовані за шкалою процентилів (*табл.*), наочно переконують у тому, що за дев'ять місяців цілеспрямованих розвиткових впливів відбулася низка позитивних змін у формуванні психологічних особливостей їхньої професійної толерантності, що знайшло відображення у таких *експериментальних фактах*:

по-перше, відтепер найбільш поширеною поведінковою стратегією у студентів-економістів стала стратегія конструктивного самоствердження, котра, як відомо, сутнісно виявляється в умінні особистості розв'язувати життєві проблеми, у її здатності ризикувати, спираючись на спонтанність своєї активності, на креативність і продуктивне вірування, і також у бажанні саморозкритися, самовизначитися і самореалізуватися. Так, якщо до експерименту загальна кількість носіїв цієї найефективнішої стратегії повсякденної поведінки склала 57,8%, то після його завершення 84,5%, тобто кількісно приріст студентів з максимально толерантною життєактивністю сягнув 26,7% (13 осіб), що є досить пристойним емпіричним результатом, зважаючи на те, що реалізація психолого-педагогічних принципів та умов формування толерантності досягається тоді, коли здійснюється шляхом взаємодоповнення двох ліній такого формування – зовнішньої (через активізацію розвиткового перебігу психологічних особливостей кожного із досліджуваних компонентів профтолерантності) і внутрішньої (через актуалізацію гуманістичного потенціалу кожного суб'єкта освітньої діяльності в чітко заданому психологічному упредметненні, причому в проєкції на індивідуальні інваріанти покомпонентної цілісності внутрішньої толерантності як інтегральної риси особистості); отже, цілком закономірно, що

на кінець експерименту для більшості студентів як учасників експериментальних груп стали характерними високі самоповага і самовпевненість, тепер вони більше схильні до позитивної оцінки, більше наснажені вірою у свої здібності, водночас переконані у власній цікавості для інших і тому більш відкриті, довіряють собі, приймають себе такими, якими є;

по-друге, значно зменшився відсоток студентів, яким притаманна стратегія самопригнічення. Якщо на початку експерименту він становив 2,2% від загальної кількості осіб, то після впровадження системи формувально-психологічних умов і заходів – 0%; а це означає, що тепер жоден із студентів не є конформістом у ставленні до однокурсників, не здійснює пошук сильного лідера, демонструючи свою залежність та гіпервідповідальність, не вдається до самопригнічення через свою невпевненість у своїх силах, низькі оцінку, самоприйняття та саморозуміння. Натомість у повсякденному поведінці юнаки і дівчата стали більш активними та емоційними. Водночас на 15,6% (тобто на 7 осіб) зменшилася кількість студентів, котрим властива стратегія домінування. А це означає, що лише дві особи із 45 (4,4%) трьох експериментальних груп економічного профілю після системної дії психоформувальних впливів є носіями цієї найбільш деструктивної стратегії, що зовні виявляється у формі тиску і диктату, агресивності й жорсткості поведінки, котрі сутнісно заперечують особистісну толерантність. І все ж нам видається, що одержані підсумкові результати психологічного експериментування є вельми обнадійливими саме у проєкції на конативні схеми і моделі життєреалізування студентів-економістів, оскільки однозначно вказують на те, що агресивний (принаймні на вербальному рівні) стиль поведінки можна зліквідувати у студентський віковий період повністю; для цього вочевидь потрібно більше часу та спрямованих психолого-педагогічних зусиль викладачів і працівників ВНЗ;

по-третє, на відчутні зміни в наборі прийнятних, соціально бажаних і толерантно зорієнтованих, стратегій поведінки майбутніх економістів після системи розвитково-формувальних впливів на їхню свідомість указує й той емпіричний факт, що відтепер для всіх трьох експериментальних груп полярними є не суто стратегії самопригнічення і домінування, а й їх проміжні позитивні форми чи інваріанти. Зокрема, з'ясувалося, що стратегія

Таблиця

Процентильні шкали усереднених результатів вивчення життєвих стратегій, отримані за методикою Є. Нікітіна та Н. Харламенкової (м. Тернопіль, вибірка 45 осіб, вересень-травень 2009/10 р, у %)

конструктивного самопригнічення притаманна 11,1% осіб, тоді як стратегія конструктивного домінування – 16,6%. Причому, що найцікавіше, ці кількісні дані співпали з конкретним емпіричним матеріалом. Так, студентам-економістам першої проміжної групи властиві переважно адекватні самооцінка, самовпевненість, самоприйняття; в них наявна посередня віра у свої сили з елементами сумнівів і самодорікань, помірна залежність їхньої поведінки від навколишніх обставин; мають місце пересічний рівень саморозуміння і ситуативні моменти самопригнічення в контексті ширшого впливу на поведінкові дії конструктивного самоствердження. Натомість їх ровесникам, котрі належать до другої підгрупи, характерні: а) вище середнього рівня віра у несподіваність Я зовнішнім ситуаціям і подіям; б) достатня впевненість у собі, котра, проте, не набуває демонстративності та явної психологічної агресивності; в) прихована суперечливість між самовпевненістю і самоповагою; г) ситуаційна нестійкість їхньої Я-концепції, яка напружено розвивається часто під дією протилежно спрямованих зовнішніх обставин і внутрішніх умов.

Висновки. Таким чином, психодідактичні засоби особистісного тренінгу і навчально-рольових ігор та система кредитно-модульного навчання спричинили позитивну перебудову

поведінкового компонента толерантності у процесі реального життєздійснення студентів-економістів у часопросторі економічного ВНЗ, а відтак відбувся суттєвий поштовх у сторону зростання рівня розвитку її інших компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивного, емоційно-вольового, рефлексивного). Це вказує на те, що у більшості з них не виникає труднощів у виборі адекватної, а тим більше продуктивної, лінії повсякденної поведінки, коли вони розуміють позицію та погляди інших і при цьому не втрачають своєї власної світоглядної зорієнтованості і самісної цілісності.

1. Фурман, А. В. Генеза толерантності та перспективи українотворення (комплексний проект) / Анатолій В. Фурман // Психологія і суспільство. – 2013. – № 1. – С. 6–20.
2. Шаюк, О. Я. Конативний компонент толерантності / Шаюк О. Я. // Вісник Національного університету України. Зб-к наук. праць. – К.: НУОУ, 2011. – Вип. 6 (25). – С. 258–263.
3. Шаюк, О. Я. Особливості психологічної структури толерантності майбутніх економістів / О. Я. Шаюк // Психологія і суспільство / гол. ред. А. Фурман. – 2011. – № 3. – С. 28–65.
4. Шаюк, О. Я. Психологічні особливості формування професійної толерантності у майбутніх економістів: дис. на здобуття вчен. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 “Педагогічна та вікова психологія” / Ольга Ярославівна Шаюк. – Хмельницький, 2012. – 215 с.

АНОТАЦІЯ

Шаюк Ольга Ярославівна.

Особливості формування поведінкового компонента толерантності у майбутніх економістів.

У статті відстежена розвиткова ефективність психоформувального впливу експериментальних умов на покомпонентне становлення професійної толерантності як інтегральної особистісної риси майбутніх економістів, а також підтверджена результативність останньої під час практичного зреалізування емпіричної частини дослідження. Доведено, що зазначені формуально-психологічні дії сприяють позитивній перебудові поведінкового компонента толерантності студентів-економістів у процесі їхнього життєзреалізування як суб'єктів освітньої діяльності у просторі сучасного ВНЗ.

Ключові слова: толерантність, інтолерантність, особистість, студентський вік, поведінка, взаємодія, психологічний експеримент, поведінковий акт, конативний компонент, потреби, мотиви, цілі, інтолерантні реакції, типи поведінки, життєві стратегії.

АННОТАЦИЯ

Шаюк Ольга Ярославовна.

Особенности формирования поведенческого компонента толерантности в будущих экономистов.

В статье отслежена эффективность психоформирующего влияния экспериментальных условий на покомпонентное становление профессиональной толерантности как интегральной черты будущих экономистов, а также подтверждена результативность последней во время практической реализации эмпирической части исследования. Доказано, что

отмеченные формирующие психологические действия способствуют позитивной перестройке конативного компонента толерантности студентов-экономистов в процессе их жизненной реализации как субъектов образовательной деятельности в пространстве современного вуза.

Ключевые слова: толерантность, интолерантность, личность, студенческий возраст, поведение, взаимодействие, психологический эксперимент, поведенческий акт, конативный компонент, потребности, мотивы, цели, интолерантные реакции, типы поведения, жизненные стратегии.

ANNOTATION

Shayuk Olha.

Specific Features of Formation of Action Component of Tolerance of Future Economists.

The article analyzes the developing efficiency of psychoforming influence of experimental conditions on the component-by-component becoming of the professional tolerance as an integral personal feature of future economists; its effectiveness during the practical realization of empirical part of the research has been confirmed. It has been proved that mentioned forming-psychological actions facilitate the positive re-building of the action component of the tolerance of students-economists in the space of modern higher education establishment.

Key words: tolerance, intolerance, personality, student age, behavior, interaction, psychological experiment, behavioral act, demands, motives, aims, intolerant reactions, types of behavior, life strategies.

Надійшла до редакції 24.09.2013.